

Милорад Зарубица

НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ ПОКРЕТ И СТРАДАЊА ПОД ЧЕТНИЧКОМ ВЛАШЋУ У ОПШТИНИ ЖАБЉАК У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 1942. ГОДИНЕ

Вријеме и начин одређивања људства за рад у позадини

Средином маја 1942. године Врховни штаб (ВШ) налазио се на територији општине Жабљак и благовремено је прозрио намјере окупатора и квислинга, који су вршили припреме за офанзивна дејства на подручју Црне Горе, Санџака, Босне и Херцеговине, са циљем освајања слободне територије и уништења главних НО снага и ВШ. Тада је Врховни командант друг Тито на савјетовању одржаном 21 маја код Црног језера донио сљедећу одлуку:

— Да се од ударних батаљона прекаљених у вишемјесечним борбама формирају нове пролетерске ударне бригаде које ће заједно са Првом и Другом пролетерском ударном бригадом сачињавату главну ударну снагу непосредно под командом ВШ, и служити за ширење устанка у другим крајевима Југославије;

— Да се на територији Црне Горе и Санџака у илегалству оставе као герилске групе партијска руководства, један број чланова Партије, кандидата, скојеваца и бораца. Ови другови ће бити задужени: за политички рад у народу, сузбијање четничког утицаја и борбу против окупаторско-четничке власти и стварање услова за поновно оживљавање устанка и ослобођење изгубљене територије.

Одмах послје упознавања са овом одлуком ВШ, Мјесни комитет (МК) КПЈ за Шавник, на свом савјетовању на Босачи, одређује људство које треба да остане у позадини на терену општина: Жабљак, Његовућа, Боан и Шавник. Избор је углавном пао на људство које се до тада налазило на терену, било у рукавствима или на раду у органима Партије, власти, друштвено-политичким организацијама и војно-територијалним установама. Људство које се налазило у ударним батаљонима требало је да се повлачи у саставу оперативних снага за формирање нових бригада.

Четничка колона од 400 четника 26. маја 1942. године послије подне ушла је у Жабљак, који су партизанске снаге већ биле евакуисале и спалиле да не би постао четничко упориште по узору на Колашин, с обзиром на његов положај и удаљености од комуникација и окупаторских гарнизона, чиме су четници хтјели да пред народом прикрију своју сарадњу и подчињеност окупатору.

Према необјављеном дневнику Момчила Полексића, команданта Дурмиторског одреда, 28. маја прије подне код њега су дошли у штаб одреда на Дужи другови Радоје Дакић-Брко и Велимир Кнежевић. Они су били стигли са Брезана, гдје се налазио Главни штаб за Црну Гору. Ту су га упознали са ситуацијом на фронту и правцима одступања. Они су већ знали који другови остају у МК и герилским групама. Саопштили су му да је он одређен да у име Штаба одреда даје писмене објаве свим појединцима који се враћају у позадину. Зато је наређено да се код њега налази округли печат. Такође му је речено да се од другова из јединица могу вратити само они које му поименице буде тражио МК, да људству које се враћа треба да да конкретне задатке, одреди терен и начин повезивања на основу упутстава која је добио. Други дан по њиховом одласку примио је списак другова из Ускока, који су били одређени да се врате у позадину са терена општина: Жабљак, Његовођа, Боан и Шавник а 3. јуна код њега је свратио Велимир Кнежевић са Матом Церовићем и упознао га са списком другова који остају у позадини у Пиви, подвлачећи да нико други осим оних који се налазе у списку не треба да буду враћени, без обзира на тражење појединаца.

Директиве за рад и форме рада у позадини

Цјелокупним радом по свим секторима у позадини руководиће МК преко партијских ћелија на територији општина: Жабљак, Његовуђа, Боан и Шавник, који ће се углавном и налазити на том терену. На територији општина Пиве руководиће на исти начин Рејонски комитет (РК) за Пиву, са свим правима МК. Оба комитета ће се непосредно у свему везати за Окружни комитет Никшић, с тим што ће МК везу са ОК одржавати преко РК. Оваква организација рада и руковођења била је предвиђена ради непосредније везе и због великог пространства територије која је иначе дурмиторским масивом подијељена на двије географске цјелине, у чему се није занемаривала ни ранија административна подјела.

Герилске групе носиле су назив терена на којем су боравиле. Имале су одређену територију на којој су биле задужене за цјелокупни рад. Свака група је за себе сачињавала партијску ћелију. Секретар ћелије није морао бити војни старешина групе.

Група је била дужна да поред везе са МК одржава и везу са сусједним јој групама, којим се путем цијела територија не само општине и среза него и шире повезивала у једну цјелину.

Како су окупаторске и четничке јединице заузимале територију среза и општине тако су герилске групе у позадини остале било прикривене у неприступачним кањонима, густим шумама и другим скровитим мјестима у планинама или су се убацивале ноћу на већ окупирану територију. Ово је чињено са циљем да се не би на терену знало ко је од партизана са тог терена одступио са јединицама а ко је остао у позадини.

Партијско-политички рад углавном се састојао у испитивању стања на терену и одређивања становништва, путем личних контаката герилаца са појединцима. Успостављање што већег броја веза сматрало се за успјех, јер се тако дизао морал у народу и разбијене лажи о уништењу партизана. Успостављање веза са герилцима значило је код тих људи кидање са четницима, ако не формално а оно стварно.

Основни војни задатак био је: сталним пребацивањем са једнога на други крај терена избјећи све потјере, засједе и доушнике, да нам не уђу у траг, не открију наше везе и мјеста боравка. Свим герилским групама дата је директива:

— Да се не врше оружане акције, не убијају четничке патроле и појединце, како би се избјегле повећане репресалије против недужног становништва;

— Да се појединим герилцима може одобрити да се легализују ако им не пријети опасност од хапшења. Вјеровало се, наиме, да ће легалним животом моћи више да користе и раде за НОП у новоствореним условима;

— Да чланови КПЈ не смију дозволити да живи падну у руке непријатеља.

Састав герилских група и Мјесног комитета

На територији општине Жабљак остављене су следеће герилске групе:

Група у Чипчијану у саставу: Јаков Остојић — Магрић, сељак, најстарији члан Партије у срезу, први предсједник општинског и среског НОО, познати комита из првог свјетског рата; Миливоје Дурковић, сељак, Милован Даниловић, сељак и Зелен Ковачевић, сељак. Са терена ове групе у илегалству је остао и Јоко Војиновић, сељак, који је цијело вријеме илегалства провео у Планини Пиви, у групи Милуна Гадовића.

Група у Коморском Крају — Провалији у саставу: Вељко Крстајић, бивши полицајац; Бранко Мирковић, студент; Рашко Јауковић, студент и писац ових редова, студент. Са овом се групом налазио и Бошко Зарубица, радник из Чачка, који је своје-

вољно остао у илегалству и одбио да се легализује, сматрајући да му нико не може наредити да преда своје оружје непријатељу. *Рашко Јауковић*, био је одређен да ради у техници МК, Пошто је приликом евакуације пропао сав материјал намијењен за технику, одлучено је да се *Рашко* легализује. Како је одређен, од четника, да при Команди мјеста на *Жабљаку* ради на издавању, вијести он је илегално издавао и растурао вијести и за наше потребе, на територији општина: *Жабљак*, *Планина Пива*, а преко *Јулке Жугић* на *Левер Тари* вијести су преносене у *Санџак*.

Група у Орујници, у саставу: *Светозар Жугић*, сељак, *Милан и Михајло-Лале Никитовић*, сељаци; којима се придружио *Томо Жугић*, сеоски омладинац, а нешто касније и *Томана Жугић*, сеоска омладинка, која је успјела да умакне четницима кад су били дошли да је хапсе. Овој се групи придружио и *Данило Шушић*, сељак, са терена Доње Буковице. На терену ове групе били су остали у илегалству и *Љубомир-Буле Тмушић*, сељак и *Милош Жугић*, правник, који се нијесу повезали са овом герилском групом.

На терену *Тепачког Краја — Штуоц* налазили су се у илегалству: *Миле*, *Будо* и *Јово Обрадовић*, сељаци, *Радоман Дацић*, шнајдер, и *Перо Јововић*, студент.

На терену општине све вријеме илегалства налазила се и група МК, састава: *Јован Ђоровић*, намјештеник, *Богдан Котлица*, правник, *Војин Крстов Јауковић*, сељак, *Вељко Мићановић*, студент, и *Радмила Ђоровић*, домаћица. Са овом групом требало је да буде и *Дара Крстајић*, коју су при изненадном нападу (на ову групу) у катуну *Алишници* ухватили четници.

Поред чланова Партије, у герилским групама на терену општине *Жабљак* налазио се и један број чланова и кандидата Партије који су приликом наступања четника похватани, а неки се и пријавили. Један број њих је из затвора стријељан, а други су по пуцтању из затвора радили на терену. У Горњој Буковици: *Радомир Томић*, сељак, и кандидат *Милован Сераглић*, студент, и *Милка Сераглић*, сељанка; *Тепачки Крај*: *Миле Благојевић*, *Радоман* и *Ковиљка Обрадовић* и кандидат *Радојка Обрадовић*.

Падање у непријатељске руке и погибије илегалца

Међу првима који су сматрали да је оваква ситуација неodrжива и у њој живот и опстанак у илегалству немогућ био је *Милош Жигић*. То га је навело да се пријави четницима, који су обећали да неће бити стријељан. Првих дана четници га нијесу ни хапсили, чекајући да привуку још кога од илегалца, а када су видјели да у томе немају успјеха, ухапсили су га и доцније, са осталим затвореницима, спровели у *колашински затвор*, гдје је стријељан. *Љубо-Буле Тмушић*, ухваћен је приликом претреса

Копривњака, изнад села Новаковића. Неколико дана касније приликом смотре затвореника у Жабљаку, због пркосног држања изведен је из строја и без суђења стријељан. На исти начин су четници стријељали на Добром Долу и једног заробљеног борца Прве пролетерске ударне бригаде из Србије, што је у затвору пјевао партизанске пјесме и са презиром се односио према четницима.

По успостављању власти четници су из Колашина у Жабљак премјестили свој злогласни суд са предсједником Миловићем и тужиоцем Лабовићем, који су већ из затвора у Колашину били постријељали велики комуниста и родољуба. Међу првима су суђени и стријељани: *Јелена Ђерковић*, омладинка, *Мара и Владимир Даниловић*, сељаци, *Радоје Лаушевић*, сељак, *Мајо Новосел*, сељак, *Перко Гломазић*, сељак и *Будимир Обрадовић*, сељак. Сви су ови комунисти имали поносно држање пред судом и са пјесмом су пошли у смрт.

Тада је суђено и герилској групи из општине Његовуђа, која у цјелини ухваћена или се на превару пријавили Николи Бојовићу, капетану бивше југословенске војске, четничком команданту бригаде, уз обећање да неће бити ни хапшени. Из ове су групе стријељани: *Лексо Дедајић*, *Вељко и Василије Кнежевић*, *Павле Поповић*, *Илија Перовић*, *Радосав Вукићевић* и *Радман Пајовић* из општине Жабљак, који је покушао бјекство и само му је требало још неколико корака да се домогне шуме. Занимљиво је да су у тој пуцњави за њим четници убили једнога свога изрода. Ова је група својом одбраном на суду и држањем на стрелишту (пјевајући и извикујући пароле) оставила дубок утисак на народ, па и на четничке старешине и све њихове припаднике.

У затвору у Жабљаку извршио је самоубиство пресецањем вена *Војин Томчић*, сељак из Мале Црне Горе, села на Планини Пиви, не дозволивши да га четници даље понижавају и муче.

Другог августа из Жабљачкога затвора повели су и стријељали двојицу партизана из општине Шавник: *Милица Јауковића*, старог ратника, који је са свом породицом био пошао у партизане, (њега су четници, из цинизма, стријељали на Мљетичку, на истом мјесту гдје су Дробњацци посјекли чувенога херцеговачког харачлију и зулумћара Смаил-агу Ченгића, и инжењера *Лазара Јауковића* (на мосту на Ђурђевића Тари, зато што је по наређењу ВШ, у Ш непријатељској офанзиви, срушио један лук овога моста и тиме спријечио брз продор окупаторских моторизованих јединица, које су озбиљно пријетиле да угрозе евакуацију болнице и осталих јединица, при одступању за Босну).

Четничкој засједи пошло је за руком да у јулу теже рани *Миљивоја Дурковића*, једног од најактивнијих герилаца на територији општине који је одмах по рањавању извршио самоубиство.

У септембру, приликом претреса изнад села Провалије, четници су убили *Бошка Зарубицу* и запалили кућу и помоћне згра-

де и опљачкали стоку Миливоја и Драга Зарубице. Око Бошкова љеша четници су играли коло.

Почетком октобра на четничком збору у Жабљаку у част гувернера Црне Горе Пирција Биролија, гдје се у говорима величала сарадња Италијана и четника, скојевка Илинка Обрадовић, сеоска омладинка, не водећи рачуна да ли је ко слуша, рекла је у шали: „Ових дана прошле године овдје смо слушали Моша. Ове године слушамо њих, а догодине ћемо можда опет слушати Моша“. Послије тога није прошло дуго, а по њу је дошла патрла, повела и одмах стријељала. Тим су четници хтјели да потврде своју оданост гувернеру!

У вријеме власти четници су тежили да кроз своје затворе, у циљу застрашивања, проведу све оне у које су и најмање сумњали да су остали досљедни НОП-у или да одржавају било какву везу са герилцима. Поред комуниста, знатан број родољуба, па и старих ратника из по неколико ратова, није хтео да сарађује са нашим вјековним непријатељима, и који је осуђивао четнике као издајнике свога народа.

Све затворене дјевојке, жене, па и старице, подвргли су гинеколошком прегледу, који је вршио др Шошкић, желећи да их тако компромитују и понизе, да докажу како се тобоже код партизана не цијени морал и да су оне из неморалних побуда и пошле у партизане.

У септембру су се са Жабљака повукли посљедњи остаци васојевићких четника, заједно са судом. Тада су одвели око стотину затвореника, преко Сињајевине у Колашин. Ово су учинили по завршетку организације и учвршћењу четничких јединица, команди и органа власти од домаћих четника и по обављању суђења. Притом су настојали да свој одлазак прикажу као успјешно извршење уништења НОП-а. У ствари, био је то срамни одлазак окупаторских плаћеника, који су са собом водили везано робље: старце, жене и понеког посусталог партизанског борца, који им се на превару пријавио.

Страдња под четничком влашћу

За вријеме своје власти четници су Жабљак, а доцније и цијелу територију општине, претворили у тамницу и мучилиште. Навешћу само дио страдања недужног становништва.

У Жабљачком затвору су шибици и тучени: *Јелена Ђерковић, Владимир, Мара и Вукосава Даниловић, Радош, Јован и двије Зорке Жугић, Буро и Стана Шибалић, Филип Ђурђић, Петар Гујић, Софија Робовић, Вукота Радошевић, Томо Кнежевић* и многи други који су у то вријеме прошли кроз овај затвор;

Даринку Жугић, домаћицу из села Бара Жугића, чији је син Душан већ био погинуо у Босни, кћер *Пелагија* у Херцеговини,

а остало четворо дјеце се налазило у партизанима; домаћицу О-сме покрајинске конференције за Црну Гору, Боку и Санџак, одржане августа 1940. године, када је први пут на терену општине Жабљак боравио и друг Тито, Када су је по други пут ухапсили, тукло ју је дрвеним моткама истовремено седам четника, све док је нијесу онесвешћену, модру и сву отеку као квасан хљеб, плашећи се да ће умријети ту на столу на коме су је тукли, изнијели на ђебету и убацили у затвор. Тек послје неколико дана дошла је свијести. Како није рекла ни једне ријечи, нити су могли ухватити ниједно њено дијете, — да би разорили то партизанско и комунистичко уточиште запалили су кућу са свим помоћним зградама, опљачкали сву имовину и стоку, а старога Мићу Жугића домаћина куће и Даринкиног свекра у 105. години старости, познатог јунака из многих минулих ратова и тешког ратног инвалида, слијепога и непокретнога изнијели на сламарици из куће да не сагори — са 46 костију под јастуком које су му испадале из рана задобијених на бојном пољу. Док је кућа горјела, један од четника довикнуо је у ухо староме (пошто је био глув): „Ђеде! ја сам Светозар!“, на шта му старац не знајући шта се догађа, одговорио: „Па приђи, срећо, да те пољубим“ и додао: „Напредује ли, сине, Русија?“ Послје неколико дана старац је умро код сина Неђељка, на Левер Тари коју је некад бранио, као границу, од Турака.

Батинања су вршена свуда гдје би наишли на унапријед одређену жртву, пошто је њима за то било повод лако наћи. А жртве су били чланови партизанских породица и припадници НОП-а.

У Доњој и Косорића Буковици, при вршењу претреса, на скупу сељака су шипкали: *Пејку Срдановића, Мика, Душана* и његову сестру *Милицу Вемић, Рада Шушића, Марка Стојановића* и *Милинка Жугића*, шамарали *Милутина Срдановића*, ратника из првих ратова, *Стеванију Жугић*, плетеницама од косе су је везали за катар и шипкали, све у циљу да се заплаше сељаци, да не примају герилце и не одржавају везе са њима.

У Жандармеријској станици у Горњој Буковици тукли су *Драгињу Ђоровић*, зато што је одбила да пара дробове од поклане опљачкане стоке.

Тих дана су запалили и кућу *браће Никитовића: Милована*, који је био погинуо на Колашинским Пољима, *Михајла* и *Милана*, који су се налазили у герилској групи у Орлици, у селу Барама Жугића, са свим помоћним зградама. Том приликом су шипкали *Милку*, жену *Михајлову-Лалову* и *Петрану*, жену *Милованову*, коју су два пута тукли са по 25 удараца, само да би замолила: „Немојте више, браћо“. Ипак, то нијесу могли да од ње изнуде. Тада је побацила живо мушко дијете. На згаришту, поред окрвављених мајки, паликуће и батинаши оставили су гомилу ситне дјеце без игдје иког.

При претресању Мотичког Гаја и Рзавршја код стокe су претукли сеоске омладинке, сестре *Милицу* и *Љубицу Стијеновић*, па су шипкали старога *Радована Грбовића* и жену му *Миру* и сина *Владана*. Тому су ставили главу међу врљике од оградe и тукли га само да би изнудили признање да је видио партизанe, када су им долазили колиби.

На посебне муке стављени су *Војин Обрадовић* и *Милисав* и њена кћерка *Ђурђа Јововић* из села *Течаца*, који су осумњичени да су сакрили златнике које су у том рејону четницима бацали из авиона (послате од избјегличке владе из Лондона).

Што се тиче терора, четници су овако поступали и у сусједним општинама.

По наређењу *Миљана Јанкетића*, четничког команданта, четници су сељака *Саву Ђатовића* из села *Тимара* (општина *Боан*), послије многих мука, да би од њега изнудили признање да је сакрио златнике који су бацани из авиона, везали на ражањ и на ватри пекли, тако да је *Сава* неколико дана касније издахнуо, а да није ни ријечи рекао. Од осталих који су тада мучени такође је умро и сељак *Милован Котлица*, стари ратник из првих ратова.

У селу *Годијељима* (општина *Шавник*) у кућу *Радована Пеђановића*, по пријави шпијуна ухваћен је *Војо Поповић*, шпански борац. Четници су *Радована* перд породицом и окупљеним селом јавно стријељали, а кућу му запалили... *Воја* су спровели у *Колашин*, гдје је стријељан.

Међусобне везе герилских група

Одржавање веза између герилских група била је ствар самоиницијативе сваке групе понаособ, без неког устаљеног времена, па су везе биле и доста нередовне. Редовне везе једино су одржане између групе: *Комарски Крај* — *Провалија*, група из *Орујице* и групе *МК*. Група из *Орујице* и група *МК* током друге половине илегалства биле су углавном заједно, на терену *Орујице*. Ми из групе *Комарски Крај* — *Провалија* два пута смо пратили *Вељка Мићановића*, на планину *Пиву*. Послије другог одласка, почетком августа, више се није враћао, већ је погинуо у *Жупи Пиве*. На *Планини Пиви* одржавали смо везу са групама *Милуна Гаговића*, из *Безуја*, *Петра Кецојевића*, из *Боричја*, и *Радивоја Дакића* са *Мале Црне Горе*. На њиховоме терену су услови за живот и рад били повољнији од свих у срезу.

Наша група два пута је покушавала преко *Росе*, другарице *Зелена Ковачевића* да успостави везу са групом у *Чивчијама*, а једанпут и другови из *МК*, али без успјеха. Ова група послије погибије *Миливоја Дурковића* више се није повезивала ни са једном групом, за цијело вријеме илегалства.

Исто тако ни другови који су се налазили у илегалству у Тепачком Крају нијесу се повезивали ни са ким од герилаца са територије општине. Једино су имали везу са групом са Планине Пиве на Малој Црној Гори са друговима *Радивојем* и *Радованом Дакићем* и *Тетком Батураном*.

Група МК, углавном, налазила се на терену Врточ Поље — Орујица. Поред напред наведене двије групе, група МК редовну везу је имала и са *Матом Церовићем*, који је једини остао као активни илегалцац на терену општине Боан. На терену овоме се налазио и *Радосав Јоцовић*, који је све до повратка наших јединица из Босне остао скривен, да се није ни знало да је остао на терену. Са терена ове општине већ у првим данима четници су похватили или су им се пријавили сви остали илегалци, од којих је у једној групи десет, од дванаест, стријељано на Боану, послјије суђења у Колашину.

Са терена општине Његовуђе су се у првим данима четничке власти пријавили или су похватани сви илегалци. Нешто касније на овај се терен самовољно вратио *Димитрије Кнежевић*, из Босне, и крио се у Турском Брегу, са којим герилци нијесу имали везе, нити су знали за њега, до доласка јединица из Босне.

Од остављених и осталих другова на терену општине Шавник остали су у илегалству *Светозар Одовић* и *Миленко Головић*, који су већ у јулу напустили терен и отишли за јединицама у Босну и стигли у Прозор, на слободну територију, *Петар Головић* је на овом терену под најтежим условима издржао илегалство сам и баш при доласку наших јединица из Босне погинуо у селу Дубровску идући им у сусрет, *Радомир Јакић* био је остао на терену Добрих Села до нашег поласка за Босну, *Момир Јакић*, син познатог јунака Матије Јакића, комитског војводе из првог свјетског рата и партизанског командира чете у пљеваљској бици, гдје је погинуо, чија је цијела породица пошла у партизане, налазио се на терену Добрих Села и Планине Пиве до октобра, када је прешао на терен Орујице. Ни на територији ове општине није било герилских група, већ су другови који су остали у илегалству појединачно живјели, радили и сналазили се.

Герилске групе са терена Пиве, чијим је радом руководио РК, који је одржавао мјесечне састанке на којима су анализирали рад герилских група, одржавао је везу и са ОК. За 1. октобар РК заказао је састанак свих герилских група са терена Пиве у рејону, Козји Врх на планини Пиви. Том састанку је присуствовао *Војин Крстов Јауковић*, члан МК. Присутне је упознао са стањем на терену општине Жабљак и осталих општина среза, које се у многоме разликовало од стања на њиховом терену. Он је изнио мишљење да је, с обзиром на приближавање зиме и стално погоршање услова, опстанак герилских група на њиховом терену неодржив, и да не види за њих другог излаза већ да се пробију за Босну. С обзиром на задатке за које смо задужени на

терену, на састанку је закључено да одлука за одлазак за Босну не би била правилна, па су другови из Жупе Пиве задужени да о томе извијесте ОК. Они су то и учинили. Да кроз 8 дана преко Милуна Гаговића доставе одговор. С Војином је договорено да дође на уговорено мјесто у одређено вријеме. На уговорени састанак из Жупе Пиве није дошло никаквог обавјештења ни послије 8 ни послије 15 дана. За ову везу између Војина и Милуна који су задужени *Петар Кецојевић* и *Јанко Радевић*.

РК није ни једанпут покушао било по својој иницијативи или по задатку ОК да успостави везу са МК. Тако за цијело вријеме илегалства МК није имао никакве везе са ОК, ни са ПК, па се стицао утисак да смо у најтежим данима били остављени, да се сами сналазимо како знамо и умијемо.

Додуше, МК за пљеваљски срез покушао је да успостави везу са нашим МК преко Јулке Жугић, са Левер Таре, али веза није успоставељна.

Уствари, МК је имао руководећу улогу у односу на свега три герилске групе, и није успио, за цијело вријеме илегалства, да успостави руководећу улогу на одређеној му територији. За цијело то вријеме он није успио да одржи шири састанак герилаца са свога терена, на којој би се анализирао настала ситуација и одредили задаци у њој.

Покушај пробијања за јединицама у Босну и уништење герилских група

Најтежи дани за герилске групе наступили су у другој половини октобра, када су настале дуге и хладне ноћи, које су наговјештавале скори долазак зиме. Постављало се питање: Гдје и како да се зима дочека? У току љета за то нијесу на терену извршене никакве припреме.

Четничке потјере су се из дана у дан повећавале, за шта је домаћим четницима као појачање доведен батаљон васојевићких четника. Сви катуни и куће сумњивих су принудно исељени, а све наше сараднике ставили су под присмотру. Главне базе за снабдијевање су разорили и спалили. Број наших веза се стално смањивао.

Као чланови МК, другови *Јован Ђоровић*, *Богдан Котлица* и *Војин Крстов Јауковић* закључују да се под оваквим условима не може остати на овоме терену па одлучују, да се са герилцима са којима одржавају везу, пробију и повежу са нашим јединицама у Босни.

Пошто смо ес налазили на окупу, са овом одлуком смо сви упознати. *Момир Јакић* и *писац ових редова* одређени су да пођу на Добра Села и да ухвате везу са *Радомиром Јакићем* и *Петром Головићем*, уколико има везу с њим, да и њих позову да иду са

нама. Дан поласка одређен је 3. новембар с Арбанас-пољане, из Драгишнице, до када се треба прикупити на одређеноме мјесту.

Тога дана окупило нас се 16 другова и другарица, уствари сви герилци које је МК могао прикупити. У току седам дана и ноћи група је прешла: Пиву, Волујак, Ђурево, обишла Калиновик и стигла до Рескавице у Босни. Ту је МК промијенио ранију одлуку и одлучио да се одустане од даљег пута у правцу наших јединица у Босни, и да се вратимо у Црну Гору.

При повратку група је разбијена од домаћих четника у ноћи 10. новембра у селу Говзе и ту су ухваћени: *Војин Крстов Јауковић, Бранко Мирковић и Момир Јакић*. Они су спроведени у Калиновик па у Невесиње, гдје су их по наређењу Италијана четници стријелићали. *Момир Јакић*, на стрелишту тешко рањен у главу и груди, користећи мрак извукао се уз натчовечанске напоре, и послѣ дугог лутања дошао до куће хоће *Хасана Розућа*, који му је помогао да се пребаци на слободну територију. То је био једини учесник групе који је успио да се пробије до наших јединица у Босни.

Група која се прикупила са Јованом Ђоровићем, неколико се дана пробијала поред Калиновика, гдје је погинуо *Михајло Лале Никитовић*, затим Ђурева, Волујака, и то по дубоком снијегу, и стигла до Стабанског језера, гдје је опкољена од домаћих четника. *Јован Ђоровић и Богдан Котлица*, кад су видјели да се налазе у безизлазној ситуацији, извршили су самоубиство активирањем бомбе. Остали из групе: *Милан Никитовић, Радмила Ђоровић, Светозар, Томо и Томана Жугић* ухваћени су. Тих дана ухваћени су и *Данило Шушић и Радомир Јакић*, а на Равном (општина Гацко) *Вељко Крстајић и писац ових редова*. Једини је *Мато Цетовић*, успио да се пробије преко Пиве, Доброга Дола до Врточ-поља, гдје се у кући *Илије Перишића* неколико дана одморио, а пошто се опоравио отпустио су га до села Тимара, код својих, који су му обезбиједили зимски смјештај на терену Херцег-Новог.

У првој половини децембра са територије општине Жабљак довели су нас осам другова и другарица, по јакој мењави и снијегу, у жабљачки затвор. Свега неколико дана по нашем довођењу четницима је успјело да ликвидирају и посљедњу групу са терена општине Жабљак. *Јакова Остојића-Магрића* који је једини од илегалаца дао отпор, убили су, а *Миланова Даниловића и Зелена Ковачевића*, су ухватили. Овај успјех прослављен је од стране четника пјесмом и пуцњавом из пушака, а увеличан мучењем и пребијањем *Милисава Остојића*, млинара, који је осумњичен да је Чивчијску групу снабдијевао брашном.

Да би увеличала свој успјех и представила се у народу као власт, четничка команда у Жабљаку организовала нам је суђење, по узору на суђења која је раније вршио злогласни колашински суд. У то команда из Колашина није имала повјерења, па је на-

редила да се сви похватани герилци против којих постоје тужбе одмах спроведу у Колашин, ради суђења. По том наређењу, у другој половини децембра спроведени су са Жабљака у Колашин преко Боана и Сињајевине: *Милован Даниловић, Зелен Ковачевић, Радмила Ђоровић, Вељко Крстајић, Милан Никитовић, Светозар Жугић и писац ових редова, а Данила Шушића, Тома и Томану Жугић* пустили су из затвора у Жабљаку.

За Радомана Дацића, Мила и Јова Обрадовића у току зиме на терену се није ништа знало до повратка наших јединица из Босне у априлу 1943. године. Тада се *Радоман* појавио и испричао да су сва тројица били у бази у Штуоцу до краја фебруара 1943. године, па пошто им је нестало хране, Миле и Јово су пошли у Бјелопавлиће, код кумова Шарановића, да тамо проведу остатак зиме. Кад се њих двојица нијесу појавили ни последије завршетка рата, органи безбједности вршили су истрагу. У истрази је установљено — да су њих тројица крајем децембра 1942. године напустили базу у Штуоцу и одатле се пребацили у село Јерениће, па у село Никовиће на Планини Пиви; да су из села Никовића пошли за Изгори (општина Гацко), код неких Радоманових ранијих познаника, гдје се изгубио сваки траг њиховог кретања. Пошто се ови подаци нијесу слагали са Радомановом ранијом изјавом, органи безбједности концем 1955. године одлуче да Радомана Дацића мајора ЈНА на служби у Команди Града Београда, ставе у истражни затвор. Због небудности извршилаца лишавања слободе, он је извршио самоубиство, а смрт *Мила и Јова Обрадовића* остала је тајна — све до данас не зна се тачно гдје и како су погинули.

Посљедњи од илегалаца са територије општине Жабљак, *Перо Јововић*, који је имао склониште у Тепцима, ухваћен је у марту 1943. године.

Закључак

Свега седам мјесеци последије успостављања власти, четници су успјели да униште све герилске групе и МК са терена не само општине Жабљак него и Његовуђе, Боана, Шавника и Жупе Пиве. Једино су остале све герилске групе на планини Пиви, до доласка наших јединица из Босне.

Само у општини Жабљак, од јуна до краја 1942. године од похапшених припадника НОП-а осам је стријељано у Жабљаку: *Јелена Ђерковић и Мара Даниловић, Радоје Лаушевић, Мајо Новосел, Перко Гломазић, Радоман Пајовић, и Илинка Обрадовић.* Велики број је претучен и спроведен у Колашин.

Од 28. другова и другарица, који су остављени и остали у илегалству, 17 је изгубило живот: *народни херој Јаков Остојић-Мазрић, погинуо народни херој Јован Ђоровић и Богдан Котлица, извршили самоубиство, Михајло Лале Никитовић и Бошко*

Зарубица, погинули Љубомир Буле Тмушић и Будимир Обрадовић, стријељан у Жабљаку, Миливоје Дурковић, тешко рањен извршио самоубиство, Војин Крстов Јауковић и Бранко Мирковић, стријељани у Невесињу, Милош Жугић, Зелен Ковачевић, Милован Даниловић и Радмила Ђоровић, стријељани на Брези у Колашину, Светозар Жугић, стријељан је из логора на Сајмишту у Београду, Миле и Јово Обрадовић, није установљено гдје су, кад и како погинули. По падању у руке непријатељу, девет је другова и другарица преживјело: Вељко Крстајић и писац ових редова, побјегли Њемцима са стрелишта код пилане Ђуровића (срез Колашин), Милан Никитовић, побјегао из логора у Грчкој, Дара Крстајић, пуштена из логора у Београду, Данило Шушић, Томо и Томана Жугић, Рашко Јауковић и Перо Јовић, пуштени из затвора у Жабљаку. У илегалству до повратка наших јединица из Босне у априлу 1943. године на терену општине није остао нико од герилаца.

Овакав биланс не иде у прилог позитвној оцјени извршења задатка ради којег смо остављени у позадини. Остављени другови и другарице прихватили су се задатка, без колебања и размишљања, без обзира на личне опасности и жртве. Само под искусним и умјешним руковођењем, нас је било сасвим довољно да се окупирана територија претвори у пакао за свакога ко би постао оруђе окупатора. Само борбеним акцијама против четничкога шљама могли смо заштитити и народне масе и отргнути их од срамног слугарења, кога се и те како велики али њих стидио. Ми бисмо у народу врло брзо повратили морал и сузбили четнички утицај, и сваким даном их све више сводили на мањи број, и слабија или их на све мањи простор у непосредној близини окупаторских посада, од чега је наш народ и у прошлости увијек бјежао, јер је знао да ће окупатор морати једнога дана отићи, а онда свако бити питан — гдје је био за вријеме окупације и шта је радио.

У историји наше револуционарне борбе било је још тежих ситуација, али Партија у тим ситуацијама није губила иницијативу и увијек је својим одлучним, офанзивним курсом принуђавала непријатеља на одступање. Уосталом, из учења марксизма и лењинизма тада смо знали, да је успјех свакога устанка само у офанзивним акцијама, а пропаст у одбрани и дефанзиви. У потврду таквога курса била је и одлука врховнога команданта друге Тита о повлачењу наших снага из Црне Горе и Санцака у Босну, ради наставаљања офанзивнога курса и ширења устанка.

По моме мишљењу, смјело речено, овакво стање и биланс у нашим редовима били су посљедица: *опортунистичке одлуке да се не врше оружане акције против у то вријеме наших највећих непријатеља четника и да не убијамо целате, батинаше, паликуће и пљачкаше*, на чијим се недјелима згражавало цјелокупно поштено становништво.

Одлука да не вршимо оружане акције ставила нас је у подређен положај у односу на непријатеља. Тиме је у оружаном устанку обезвријеђен сваки наш рад и активност. На другој страни, давали смо маха и охрабрења најнижем друштвеном шљаму, не само да комотно вршља и врши потјере за нама герилцима него да се и међусобно надмеће у вршењу најнижих недјела над недужним становништвом.

Несхватљиво је да није одржан ниједан састанак герилаца бар општине Жабљак, и да на њему није тражено лично мишљење о томе шта да се ради у насталој ситуацији? Да је тада затражено такво мишљење, убијеђен сам да бисмо у њему били сви јединствени: *једини излаз из настале ситуације јесте оружана борба и оружане акције.*

Можда се тада сматрало да такво мишљење није ни потребно, пошто је по том питању постојала јасна директива, која код нас ни од кога није измијењена, а комунисти у то вријеме само су размишљали и дискутовали о начину како да што досљедније спроведу добијену директиву, а не никако о њеноме мијењању, јер би то био опортунизам; *зато су тада онако без колебања и дугог размишљања и давали херојски своје животе најбољи синови и комунисти овога краја.*